

اظهار نظر کارشناسی درباره:

«طرح استفساریه ماده (۷) قانون اعزام دانشجویان به خارج از کشور»

۱. طرح مسئله

یکصدوپنجاه تن از نمایندگان مجلس شورای اسلامی با امضای طرح استفساریه ماده (۷) قانون اعزام دانشجویان به خارج از کشور مصوب ۱۳۶۴/۱/۲۵ مجلس شورای اسلامی که در جلسه علنی شماره ۳۱۲ روز یکشنبه مورخ ۱۳۹۴/۱/۳۰ اعلام وصول گردیده و با شماره ترتیب ۱۳۸۶ به چاپ رسیده است، عبارت «آزمون علمی» مندرج در ماده (۷) قانون مذکور را محل ابهام دانسته و این پرسش را مطرح کرده‌اند که «آیا آزمون کتبی است یا آزمون شفاهی» و پاسخ مورد انتظار خود را نیز به این شرح عنوان کرده‌اند که «مراد آزمون کتبی و مصاحبه علمی - تخصصی است».

مشخصات طرح

دوره نهم - سال سوم

شماره ثبت:

۵۵۷

۲. واژه‌شناسی

لغتنامه دهخدا آزمون را اسم مصدر از آزمودن و به معنای بلا، امتحانی، تجربه، تجربیت، آزمایش و... عنوان کرده است.

شماره چاپ:

۱۳۸۶

فرهنگ فارسی معین، علاوه بر معانی آزمایش، امتحان، تجربه، «آزمون» را به عنوان «مجموعه‌ای از پرسش‌ها و مسائل و یا پاسخ‌های عملی برای سنجش دانش و هوش یا استعداد افراد» تعریف کرده است.

تاریخ چاپ:

۱۳۹۴/۲/۶

سایر فرهنگ‌ها همچون فرهنگ عمید، فرهنگ واژگان مترادف و متضاد، فرهنگ واژگان مصوب فرهنگستان و فرهنگ نام، معانی «سنجش»، «محک»، «تست»، «کنکور»، «مسابقه»، «عبرت»، «مجموعه پرسش‌های چندگزینه‌ای» و «روش برای سنجش وجود، کیفیت یا اعتبار چیزی» را به معنای قبلی افزوده‌اند، اما در هیچ کدام از فرهنگ‌های مذکور به شیوه آزمون از حیث کتبی یا شفاهی بودن اشاره‌ای نکرده‌اند فرهنگ‌های مذکور برای امتحان نیز معانی مشابهی ذکر کرده‌اند با این اختلاف که در فرهنگ لغت عمید، علاوه بر معانی مذکور امتحان را «سؤال کردن از دیگری به صورت کتبی یا شفاهی به منظور سنجش اطلاعات او...» تعریف کرده است.

معاونت پژوهش‌های
اجتماعی - فرهنگی
دفاتر: مطالعات اجتماعی
مطالعات حقوقی

صرف نظر از اینکه آزمون در شکل اجرا اعم از کتبی و شفاهی است با این همه در اجرا و میدان عملی، به ویژه با توجه به کاربرد لفظ «آزمون» به جای «امتحان» در برگزاری مسابقات ورود به دوره‌های آموزش عالی با عنوان «کنکور» و «آزمون‌های سراسری» برداشت از آزمون امتحان و سنجش کتبی است، با این تأکید که این برداشت حصرکننده آزمون به شیوه کتبی نمی‌تواند باشد.

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:

۲۱۰۱۴۲۵۷

دکتر علی‌اکبر سیف در بحث مربوط به «سنجش و اندازه‌گیری» آزمون را «وسیله اندازه‌گیری در آموزش و پرورش و روانشناسی» تعریف و آزمون‌های مختلف را به دو دسته کلی «آزمون‌های توانایی» و «آزمون‌های عاطفی» تقسیم کرده است.

تاریخ انتشار:

۱۳۹۴/۲/۲۷

به زعم نویسنده آزمون‌های توانایی به سنجش آموخته‌ها، مهارت‌ها و استعداد افراد می‌پردازد. دسته‌ای از این آزمون‌ها به سنجش توانایی‌های شناختی افراد و دسته‌ای دیگر به اندازه‌گیری توانایی‌های روانی - حرکتی افراد معطوف است. در این میان «آزمون‌های توانایی‌های شناختی بیشتر در زمینه‌های تحصیلی و فعالیت‌های فکری و ذهنی مورد استفاده قرار می‌گیرد و آزمون‌های روانی - حرکتی غالباً در موقعیت‌های صنعتی، نظامی و تربیت بدنی به کار می‌روند».

با این توصیف «آزمون» در واقع ابزار اندازه‌گیری است که می‌تواند برحسب زمان، مکان، توانایی موضوع اندازه‌گیری به یکی از صورت‌های کتبی، شفاهی (برای اندازه‌گیری توانایی‌های شناختی)، عملی (برای اندازه‌گیری توانایی‌های روانی - حرکتی) و یا ترکیبی از این سه شیوه به اجرا گذاشته شود.

با این همه و صرف‌نظر از شیوه برگزاری آزمون برای اندازه‌گیری توانایی‌های مخاطبان اعم از توانایی‌های شناختی و توانایی‌های روانی - حرکتی، ایجاب می‌کند که آزمون دارای ویژگی‌هایی همچون عینیت، سهولت اجرا، سهولت نمره‌گذاری، عملی بودن، سهولت تعبیر و تفسیر و مهمتر از همه روایی و پایایی باشد.

روایی محتوایی هنگامی حاصل می‌شود که نمونه سؤال‌های مورد استفاده در یک آزمون، دربرگیرنده نمونه‌ای درست و دقیق از مطالب هر یک از مواد امتحانی باشد و پایایی یک آزمون هنگامی تحقق یافته است که اگر آن آزمون در فواصل زمانی کوتاه برای گروه واحدی از افراد چندین بار تکرار شود، نتایج حاصل از این آزمون‌ها نزدیک به هم باشد و تفاوت قابل توجهی نداشته باشد. به بیان روشن‌تر تحقق هدف یا هدف‌های مترتب بر یک آزمون لزوماً از شیوه برگزاری آزمون (کتبی، شفاهی، عملی و یا ترکیبی از این سه) حاصل نمی‌شود بلکه هنگامی می‌توان گفت که هدف یا اهداف یک آزمون محقق می‌شود که روایی و پایایی آن آزمون به اثبات رسیده باشد.

۳. بررسی پیشینه قانونی و مقرراتی

همان‌گونه که پیشنهاددهندگان طرح استفساریه متذکر شده‌اند، ماده (۷) قانون اعزام تعیین صلاحیت علمی افراد را مبتنی بر «سوابق دانشگاهی متقاضی و آزمون علمی» تجویز کرده است. با توجه به اینکه عبارت «آزمون علمی» در متن قانون به طور عام عنوان شده است این برداشت را افاده می‌کند که مجری قانون می‌تواند عندالاجتضاء و به تشخیص خود نسبت به اعمال مطلوب‌ترین شیوه از بین شیوه‌های ممکن برای ارزیابی صلاحیت علمی داوطلبان اقدام کند. با این توجه که صرف تعیین صلاحیت علمی در انتخاب دانشجوی اعزامی کفایت ندارد بلکه نتیجه نهایی باید براساس مجموعه نتایج آزمون علمی و سوابق دانشگاهی تعیین شود. بر این اساس حتی در شرایطی که از آزمون علمی، برگزاری امتحان کتبی مراد شود نتیجه نهایی ترکیبی از نتیجه آزمون کتبی و سوابق تحصیلی داوطلب در دوره‌های تحصیلی قبلی است.

نکته جالب توجه اینکه لفظ آزمون در قوانین و مقررات مقدم و متأخر بر قانون اعزام به کرات آمده است که ازجمله آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

اول) در تبصره ماده (۲۰) قانون آزمون راهنمایی و رانندگی مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۲۰ تصریح شده است که بخشی از آزمون عملی و بخشی به صورت کتبی است.

دوم) ماده واحده قانون اعطای مدارک کارشناسی و بالاتر به حافظان کل قرآن مجید مصوب ۱۳۷۵/۲/۲۶ مجلس شورای اسلامی به «آزمون ویژه» حافظان قرآن اشاره دارد.

سوم) ماده (۱) قانون رسیدگی به تخلفات و جرائم در آزمون‌های سراسری مصوب ۱۳۸۴/۷/۳ مجلس شورای اسلامی منظور از آزمون سراسری در قانون مذکور را کلیه آزمون‌هایی که جنبه ملی و همگانی دارد و توسط وزارت علوم تحقیقات و فناوری یا بهداشت درمان و آموزش پزشکی یا وزارت، آموزش و پرورش، یا دانشگاه آزاد اسلامی برگزار می‌گردد، از قبیل آزمون ورودی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور، ذکر کرده است.

چهارم) قانون جامع حمایت از حقوق معلولان مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۶ به آزمون استخدامی اختصاصی برای معلولین واجد شرایط اشاره دارد.

پنجم) قانون پذیرش دانشجو در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور مصوب ۱۳۸۶/۸/۹ مجلس شورای اسلامی «امتحان نهایی کشوری» را آزمونی دانسته است که با سؤالات یکسان و همزمان در سراسر کشور برگزار می‌گردد (ماده (۱۰)). به موجب قانون مذکور پذیرش دانشجو در مقاطع مختلف تحصیلی به استثنای دوره دکترای تخصصی براساس سوابق تحصیلی داوطلب و آزمون‌های سراسری انجام می‌شود (ماده (۲)).

ششم) تبصره «۱» ماده واحده قانون برقراری عدالت آموزشی در پذیرش دانشجو در دوره‌های تحصیلات تکمیلی و تخصصی مصوب ۱۳۸۹/۱/۲۹ مجلس شورای اسلامی، مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در خصوص اختصاص سهمیه برای نخبگان و استعدادهای برتر (برای استفاده از امتیاز پذیرش بدون آزمون) را تنفیذ کرده است.

هفتم) قانون سنجش و پذیرش دانشجو در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور مصوب ۱۳۹۲/۶/۲۰ مجلس شورای اسلامی آزمون را به دو بخش آزمون عمومی به مفهوم «آزمون سراسری از میان دروس عمومی» و آزمون اختصاصی به مفهوم «آزمون سراسری از میان دروس تخصصی» رشته‌های تحصیلی در سه سال آخر دوره متوسطه تقسیم می‌کند که توسط سازمان سنجش برگزار می‌شود با این همه نتیجه آزمون از ترکیب نتایج حاصل از آزمون‌های عمومی و اختصاصی و سابقه تحصیلی به مفهوم نمرات دروس سه سال آخر دوره متوسطه حاصل می‌شود.

هشتم) مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۱۲ به پذیرش قهرمان‌های ورزشی المپیک جهانی و آسیایی در رشته تربیت‌بدنی و علوم ورزشی بدون شرکت در آزمون سراسری اشاره دارد. به همین نحو شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای هدایت استعدادها درخشان برحسب مورد برای دانش‌آموزان و دانشجویان برگزیده المپیادهای مختلف و دانشجویان استعدادها درخشان به ترتیب امتیاز ورود به دانشگاه و ورود به مقطع تحصیلی بالاتر در رشته‌های تحصیلی مربوط، بدون شرکت در کنکور را در نظر گرفته‌اند.

نهم) آیین‌نامه ادامه تحصیل مربیان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی وزارت فرهنگ و آموزش عالی مصوب ۱۳۷۰/۲/۲۳ وزیر فرهنگ و آموزش عالی، کسب حداقل ۶۰ امتیاز از جدول ۳ آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت علمی را به عنوان شرط اختصاصی برخورداری از بورس تحصیلی ذکر کرده است.

دهم) آیین‌نامه امتحانات ورودی تحصیلات تکمیلی به استثنای دکترای تخصصی داخل مصوب ۱۳۷۰/۵/۱۴ وزیر فرهنگ و آموزش عالی در ماده (۱) به تصریح عنوان کرده است که «به منظور گزینش دانشجو برای دوره‌های کارشناسی ارشد (نابپوسته) داخل و خارج و دکترای اعزام به خارج همه ساله امتحانات ورودی تحصیلات تکمیلی برگزار می‌شود» (ماده (۱)) و «شرکت کلیه داوطلبان ورود به دوره‌های کارشناسی ارشد داخل و خارج و دکترای اعزام در این امتحانات الزامی است» (ماده (۲)). نکته مهم و روشنگر اینکه آیین‌نامه در ماده (۳) «آزمون ورودی» مذکور را به «صورت سراسری» توصیف می‌کند (ماده (۳)) و سازمان

سنجش آموزش کشور را مسئول برگزاری آزمون معرفی می‌کند (ماده ۱۹)).

یازدهم) آیین‌نامه تشکیل کمیته مطالعه و برنامه‌ریزی آزمون‌های تحصیلات تکمیلی و اعزام مصوب ۱۳۷۵/۶/۲۰ وزیر فرهنگ و آموزش عالی به‌منظور برنامه‌ریزی و نظارت بر حسن اجرای آزمون‌های تحصیلات تکمیلی و اتخاذ تصمیم‌های لازم به تشکیل «کمیته مطالعه و برنامه‌ریزی آزمون‌های تحصیلات تکمیلی و اعزام» به ریاست وزیر فرهنگ و آموزش عالی حکم کرده و بررسی و تصویب «شیوه‌های برگزاری آزمون‌ها» و «روش‌گزینش علمی» داوطلبان را از جمله وظایف آن کمیته قرار داده است (ماده ۲) بندهای «الف» و «ب».

۴. بررسی حقوقی

براساس نظریه تفسیری شماره ۷۶/۲۱/۵۸۳ مورخ ۱۳۷۶/۳/۱۰ شورای نگهبان که منظور از تفسیر را «بیان مراد مقنن» دانسته و «تضییق و توسعه قانون در مواردی که رفع ابهام قانونی نیست. تفسیر تلقی» نکرده است، از آنجا که طرح فوق موجب تضییق اختیارات مجری و دایره شمول قانون از عبارت «آزمون علمی» به «آزمون کتبی و شفاهی» می‌شود، براساس نظریه تفسیری مذکور، تفسیر محسوب نمی‌گردد. به بیان دیگر محدود نمودن آزمون علمی به آزمون کتبی و شفاهی باعث تضییق دایره شمول قانون گردیده و بیان مراد مقنن محسوب نمی‌شود.

۵. بحث و بررسی

با توجه به آنچه گذشت چنین مستفاد می‌شود که:

۵-۱. بررسی مشروح مذاکرات مجلس دوره دوم، جلسه ۱۲۰ مورخ ۱۳۶۴/۱/۲۵ نشان می‌دهد در جریان تصویب ماده (۷) قانون اعزام، در موضوع نحوه انتخاب داوطلبان هیچ بحثی در مورد «آزمون علمی» از سوی نمایندگان صورت نگرفته است، حال آنکه در مورد سوابق متقاضی اعزام دیدگاه‌های متفاوتی، اما محدود، مطرح شده که در نهایت «سوابق دانشگاهی متقاضی» به تصویب رسیده است.

۵-۲. لفظ «آزمون» که در قوانین مختلف به کار گرفته شده است، به‌عنوان لفظ عام است و انحصاراً به آزمون کتبی معطوف نیست. در غیر این صورت مقررات موضوعه از سوی شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای هدایت استعدادها درخشان و وزرای علوم تحقیقات و فناوری و بهداشت درمان و آموزش پزشکی مبنی بر مستثنا شمردن مربیان از شرکت در آزمون‌های کتبی اعزام و یا حتی اعزام دانشجویان از طریق فراخوان می‌بایست مورد ایراد و اعتراض قانونگذار قرار گیرد. حال آن که با توجه به بررسی‌های انجام یافته نه مجلس شورای اسلامی و نه سازمان‌های نظارتی بر این مقررات ایرادی وارد نکرده‌اند.

۵-۲. به‌رغم آنچه گذشت، مراد از «آزمون سراسری» آزمون به‌صورت کتبی و یا ترکیبی از ارزیابی کتبی، شفاهی و عملی و سوابق تحصیلی است. نکته قابل ملاحظه اینکه سراسری بودن و پرمخاطب و پرداوطلب بودن آزمون - که در مفهوم سراسری نهفته است - خود تعیین‌کننده شیوه آزمون است. به‌عبارت روشن‌تر در مواردی که داوطلبان معدودی مخاطب یا موضوع آزمون قرار می‌گیرند. آزمون می‌تواند از جمله به شیوه شفاهی برگزار شود. اما در آزمونی با تعدد مخاطب میلیونی ارزشیابی به شیوه شفاهی امکانپذیر نمی‌تواند باشد.

مصدق بارز این موضوع را می‌توان در جریان اجرای قانون اعزام جستجو کرد. بنابر اطلاعی که از دفتر بورس و دانشجویان

خارج وزارت علوم تحقیقات و فناوری ارائه شده است، در فاصله سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۴ پانزده دوره آزمون اعزام، برگزار شده است. در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۲ انتخاب متقاضیان اعزام به شیوه فراخوان و مبتنی بر دستورالعمل اعطای بورس تحصیلی برای دوره دکتری تخصصی خارج از کشور انجام شده و در دو سال اخیر (۱۳۹۳ و ۱۳۹۴) انتخاب بورسیه مجدداً از طریق آزمون کتبی صورت گرفته است.

نتیجه‌گیری

آزمون اعزام با توجه به متقاضیان، هزینه‌ها و آثار مترتب بر انتخاب بورسیه از یکسو و شرایط متحول زمانی و تفاوت‌های رشته‌ای ازسوی دیگر آزمونی بسیار پراهمیت و حساس است و همین اهمیت و حساسیت ایجاب می‌کند که مجری در هر دوره از برگزاری آزمون امکانات لازم برای انتخاب شیوه‌ای متناسب برخوردار باشد. محدود کردن برگزاری آزمون اعزام به شیوه کتبی لزوماً امکان انتخاب بهترین‌ها را فراهم نمی‌سازد، در عین حال که می‌تواند هزینه‌ای بیش از حدی را به دستگاه اجرایی تحمیل نماید. با لحاظ این موارد پیشنهاد می‌شود مجلس شورای اسلامی در جریان بررسی طرح، قانون مصوب را تنفیذ و با لفظ «آزمون» فارغ از قید «کتبی» موافقت نماید.

در این خصوص اگر اصرار بر شفافیت قانون وجود دارد پیشنهاد می‌شود این امر در قالب طرح الحاق یک تبصره به ماده (۷) قانون اعزام دانشجویان به خارج از کشور و تبیین موضوع «آزمون کتبی علمی» صورت پذیرد.

